

15. [http:// Conf. Ligazakon. ua](http://Conf.Ligazakon.ua). Офіційний сайт управління у справах захисту прав людини.
16. Дедков М.В. Етнокультурні процеси: сучасний стан і перспективи // Державна етнонаціональна політика: правовий та культурологічний аспекти в умовах Півдня України. – Запоріжжя; Сімферополь, 2001.

Мельников Е. О. Миграция как одна из актуальных проблем этнополитики Украины

Данная статья посвящена одному из ключевых вопросов этнополитики не только Украины, а и целого мира. Миграция – это мировой процесс, который невозможно избежать, поэтому решение одного из главных и актуальных вопросов этнополитики для каждого государства – это вопрос защиты и избежания конфликтов на расовом, этническом и религиозном уровне. Факторы, связанные с миграцией являются стандартными для каждого мирового государства, все они сосредоточены на экономическом, политическом, социальном аспекте.

Ключевые слова: национальные меньшинства, миграция, нелегальные мигранты, беженцы, этнополитика.

Melnykov Ye. O. Migration factor actuality problem ethnographical politics Ukraine

The given article is devoted to one of the key questions of ethnopolitics of not only Ukraine but of the whole world. Migration is the world process not to be avoided, therefore to solve one of the main things and pressing questions of ethnopolitics for each state, is a question, of protecting and avoiding ethnic conflicts at the racial, ethnic and religious levels. The factors connected with migration are standard for each world country, all of them are concentrated on economic, political, social aspects.

Key words: national minorities, migration, illegal migrants, ethnopolitics, refugees.

УДК 94:[325.54:327.5](477)

В. С. Котигоренко

**ЕТНІЧНИЙ АСПЕКТ ПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ:
ФАКТОРИ КОНФЛІКТОГЕННОСТІ**

У статті розглядаються деструктивні аспекти феномену етнічності в політиці. Демонструються їх загрози для соціальної стабільності українського суспільства та прогнозуються два основні сценарії подальшого розвитку етнічних відносин. Автор приходить до висновку, що мінімізація деструктивного характеру етнічних відносин потребує відповідальної політичної поведінки правлячого класу сучасної України.

Ключові слова: етнополітичні відносини, соціальна стабільність, конфліктогенність, деструктивний характер.

Етнічна складова в структурі політичних відносин в Україні справляє помітний вплив на зміст і якість відносин в усіх сферах людської життєдіяльності. Серед виявів і наслідків такого впливу – збагачення культурного та економічного простору держави здобутками всіх поколінь поліетнічного загалу, що здавна мешкає на українських теренах. Водночас феномен етнічності в політиці виявляється й деструктивними для соціальної стабільності аспектами. Цей деструктив формують потенційно конфліктогенні етнополітичні фактори. Ними є, зокрема, такі:

1. Політизація етнічності.

Цей феномен засвідчує перехід частини суверенітету влади до народу, зокрема до його етнічних сегментів. Він полягає в намаганнях здобути або розширити доступ носіїв етнічної ідентичності до владних можливостей, до участі у прийнятті політичних рішень. Відповідний процес може бути легітимним і толерантним або відбуватися через протистояння, конфлікти та інший деструктив. Найпомітнішими виявами політизації етнічності в Україні стали: утворення і діяльність у Криму російських організацій, які декларують наміри виходу автономії зі складу Української держави та її приєднання до Російської Федерації; вимоги кримських татар трансформувати АРК у кримськотатарську автономію; формування так званого політичного русинства в його осучасненій версії (автори і прихильники цієї версії намагаються ідеологічно відокремити корінне населення краю з його регіональною русинською самосвідомістю від решти етноукраїнського загалу, а відтак домогтися адміністративно-політичного або й державно-політичного самовизначення русинів як окремого народу, нації. Русинська ідентичність розглядається «політичними русинами» як легітимація їхнього виключного права на управління регіоном, розпорядження його природними та іншими соціально-економічними ресурсами і людським потенціалом. Помітна частина «політичних русинів» орієнтована на Росію і знаходить там підтримку); ініціатива угорців Закарпаття щодо утворення на території області угорського автономного національно-територіального округу (без будь-яких проектних пропозицій щодо правових параметрів такої автономії).

2. Сучасні особливості соціально-психологічного, емоційного стану представників національних (етнічних) груп населення.

Разом з відходом у небуття радянсько-комуністичної системи етнополітичної стратифікації населення українці з «формально титульної нації» УРСР, а де-факто – національної меншини Радянського Союзу,

стали «реально титульною» етнічною більшістю Української держави. Рівночасно етнічні росіяни України, що за радянських часів, по суті, представляли в республіці домінуючу на теренах союзної держави російську націю, стали етнічною меншістю. Ці зміни впливали на індивідуальне і колективне самоусвідомлення всередині української та російської етнічних спільнот, викликаючи духовне піднесення у представників першої і стан певної розгубленості або активного неприйняття нової ситуації – другої. Політично це виявилось в оформленні радикальних партій, квазіпартій і громадських організацій. Одні них керувалися і керуються ідеєю переваги української «етнічної нації» в новоствореній державі, інші – прагнуть зберегти й посилити традиційне для імперсько-російської і радянської доби російське домінування, якщо не в усій Україні, то хоча б на окремих її територіях.

Усередині етноросійської більшості населення АРК наростає негативне ставлення до процесу повернення раніше депортованих, їхньої суспільної поведінки та діяльності утворених ними організацій. Тим часом серед кримських татар актуалізувалася ідентичність автохтонного народу Криму з одночасною віктимізацією свідомості. Обидві ці соціально-психологічні особливості справляють помітний вплив на політичну поведінку репатріантів, включаючи характер стосунків з державними структурами і громадянами інших національностей.

Результати проведеного у 1992–2006 рр. дослідниками Інституту соціології НАН України моніторингу засвідчують критично високі показники дистанційованості одне щодо одного представників населення України різних національностей [1].

3. Регіональні відмінності в етнополітичній самоідентифікації громадян.

Не останньою чергою внаслідок особливостей перебігу виборчих кампаній 2004–2007 рр. у політичному дискурсі й масовій свідомості актуалізувалася тема «двох Україн» – з різною мовою, культурою, релігією, політичними цінностями і геополітичними орієнтаціями. Сталося помітне регіональне розділення електоральних симпатій. Попри це, після «помаранчевої революції» 2004 р. в усіх регіонах серед населення різних національностей відбувся помітний ріст національно-державного самоусвідомлення. У 2005 р. соціологи зафіксували стрімке – від 44,2 до 54,6 %, порівняно з попереднім роком, – збільшення частки тих, хто на запитання «Ким Ви себе перш за все вважаєте?» відповіли: «Громадянином України». У 2006 р. аналогічну відповідь дали 51,6 % опитаних. Пріоритетною ознакою державно-національної «українськості» респонденти різних національностей визначили відчуття відповідальності за свою країну [1, с. 93, 102, 485].

На тлі цієї поки що не надто усталеної тенденції розвитку ідентичності громадян України в напрямі національно-державної консолідації не втрачають актуальності загрози дезінтеграції суспільного загалу через сегментованість і слабку вкоріненість його ціннісних основ. Національне опитування (омнібус) 2006 р. виявило, що лише 24 % респондентів вважають, що людей об'єднує спільна історія, територія, 21 % – мова спілкування, 19 % – релігія, 13 % – національна належність, 12 % – політичні погляди, 12 % – патріотичні почуття громадянина України, 10 % – національна ідея побудови Української держави. Відроджуються стереотипи ідентифікації населення за регіональними ознаками – «східняки», «западенці»; засоби масової інформації тиражують «ярлики» на кшталт «дони», «донецькі», «закарпатські»; наростає відчуженість населення різних регіонів [2].

4. Політизація етноконфесійних відносин.

Найнаочніше вона виявилася у 2004 р. – у ставленні архієреїв та кліру Української Православної Церкви Московського Патріархату (УПЦ МП) до основних тодішніх претендентів на посаду Президента України. Показовим свідченням активної участі духовенства УПЦ МП у політичних процесах є діяльність отця Сидора як очільника політичного русинства на Закарпатті. Українська Православна Церква Київського Патріархату (УПЦ КП), Українська Автокефальна Православна Церква, Українська Греко-католицька та Католицька церкви також не залишилися поза політикою.

Помітним чинником політизації релігійно-церковних відносин стала актуалізація ідеї конституювання на теренах держави єдиної Української Помісної Православної Церкви.

Посилюється залучення в громадське і політичне життя України протестантських, мусульманських, юдейських, а також новітніх релігійних утворень, що не є традиційними для вітчизняного духовного простору.

Етноконфесійні відносини продукують суспільні протиріччя ще й через те, що управлінські центри майже всіх найчисленніших конфесій України перебувають поза її межами. Їхнє ставлення до українського суспільства і його перспектив багато в чому різняться і, врешті, мало збігаються з українськими національно-державними інтересами.

5. Особливості динаміки етнічного складу населення.

Згідно з розрахунками демографів, на Україну очікує подальше загальне скорочення людності, зростання частки українців за національністю, зменшення частки росіян, збільшення кількості кримських татар. Збільшуватиметься кількість вихідців з Кавказу, країн Азії та Африки. Отже, актуалізується необхідність формування толерантного ставлення з боку українського загалу до іммігрантів, етнокультурна і расова ідентичність яких не є традиційною для країни. Якнайшвидшого розроблення та реалізації потребує системна державна політика інтеграції іммігрантів в українське суспільство.

6. Нерівномірність соціально-економічного розвитку регіонів.

Території проживання різних за етнічним складом, переважною мовою спілкування та суспільними орієнтаціями компонентів українського громадянства помітно відрізняються природними, господарськими можливостями, рівнем економічного розвитку, концентрацією виробничих, фінансових, інформаційних,

науково-освітніх, людських та інших ресурсів, доходами людей і якістю їх життя. Так, за обсягом валової доданої вартості, розрахованим на 1 особу, показники між областями різняться більш ніж у шість разів, за розміром середньої заробітної плати – більш ніж удвічі, за рівнем бідності – у чотири рази. Якщо довкола цих та інших відмінностей відбуватиметься посилення політизації етнічності, провідниками якої виступають деякі представники вітчизняних і зарубіжних політичних та громадських утворень і навіть релігійних об'єднань, може виникнути небезпека конфліктної етнонаціональної дезінтеграції соціуму – через загострення міжрегіональних протиріч.

7. Недосконалість адміністративно-територіального устрою країни, системи поділу повноважень та формування бюджетних ресурсів центральної влади і місцевого самоврядування, а також порядку обрання депутатів місцевих рад.

Нинішня адміністративно-територіальна будова України консервує історично сформовані міжрегіональні економічні і соціальні диспропорції, стримує інтенсифікацію господарських зв'язків регіонів та їхніх мешканців, а отже, гальмує процес національно-громадянської консолідації різноетнічного населення держави. У територіальних громадах відсутні стимули і можливості нагромаджувати у місцевих бюджетах необхідні кошти для самостійного задоволення спільних та етноспецифічних інтересів. Через це зволікання з проведенням адміністративно-територіальної реформи і реформи міжбюджетних відносин може вже найближчим часом спровокувати суспільну напругу і конфліктність – якщо не між територіальними громадами і громадянами різних національностей, то між ними і державою.

8. Намагання деяких країн-сусідів реалізувати свої національно-державні інтереси на території України всупереч її власним національно-державним інтересам.

Такі намагання простежуються, зокрема, з боку Російської Федерації. Її окремі політичні діячі і навіть державні органи своїми заявами та діями вже тривалий час втручаються у внутрішні справи України, намагаючись блокувати її євроінтеграційні прагнення, провокують російську громаду Криму до конфлікту з Українською державою і більшістю її населення. Серйозний етноконфліктний потенціал містить політизація характерних для наукового й освітнього дискурсів Росії та України відмінностей в оцінці низки подій історичного минулого. Не збігаються з інтересами етнополітичної стабільності в Україні і деякі аспекти реалізації на її теренах державної політики РФ щодо «закордонних співвітчизників».

Певні загрози етнополітичній стабільності в Україні створює поведінка екстремістських кіл Румунії та Угорщини, а також реалізація цими країнами окремих положень своїх законів і державних програм, які стосуються осіб румунської та угорської національності, що є громадянами сусідніх держав.

9. Політична безвідповідальність правлячого класу України і безпринципна боротьба всередині цього класу за владу і власність на центральному та регіональному рівнях.

Конфліктогенний потенціал цієї особливості суспільних відносин виявляється у намаганнях окремих політичних сил і діячів здобути електоральну підтримку актуалізацією і політизацією пов'язаних з етнічністю ціннісних відмінностей, стосовно яких найважче досягти порозуміння. Йдеться про відмінності у релігійних і мовних перевагах, традиціях, культурі громадян різної національності, їхньому ставленні до історичних постатей, міфів, пам'ятників, до версій та інтерпретацій подій минулого (Голодомор, Українська Повстанська Армія та ін.).

10. Недосконалість правових регуляторів етнонаціональних відносин.

В основних своїх параметрах ці регулятори відповідають європейським стандартам. Однак чинна законодавча база досі не кодифікована, зокрема в сенсі системності та узгодженості змісту вживаних у правових актах термінів, затверджених цими актами норм та порядку застосування останніх. Як наслідок, реальною є небезпека виникнення правових колізій, здатних трансформуватися в колізії і конфлікти суспільні – між етнічними і регіональними спільнотами, між ними і державою, між центральною і регіональними владами та інші. Найвідомішу з таких колізій спричинили недоліки Закону України про ратифікацію Європейської Хартії регіональних мов або мов меншин [3].

* * *

Мінімізація, нейтралізація та усунення загроз соціальній стабільності внаслідок дії описаних та деяких інших факторів, вимагають ефективної етнонаціональної політики як частини загальної внутрішньої і зовнішньої політики Української держави, потребують відповідальної політичної поведінки правлячого класу. Однак будь-яка державна політика і політична поведінка завжди є ризиком. Ризиком вони є передовсім тому, що спрогнозувати всі комбінації об'єктивних і суб'єктивних суспільних факторів та наслідки їх дії неможливо. Ризик полягає у виборі й реалізації державою та її правлячим класом певної поведінки в ситуації, коли відсутня визначеність щодо остаточних результатів такого вибору. Буде ця поведінка сприяти соціальній стабільності чи дестабілізуватиме соціум – результат великою мірою залежить від якості державного етнополітичного менеджменту і якісних характеристик правлячого класу, його чільних представників та працівників апарату управління, їхньої спроможності адекватно усвідомлювати суспільні загрози і виклики, відповідати на них згідно зі справжніми національно-державними інтересами.

Найкращим, але в усіх компонентах навряд чи здійсненням сценарієм політичної поведінки міг би стати такий: «Різні групи правлячого класу України відмовляються від технологій конфліктної політизації і політичної мобілізації різних етнокультурних, етноконфесійних і регіональних сегментів українського

суспільства методом актуалізації ціннісних проблем. Вони досягають згоди щодо розуміння та реалізації національних інтересів як синтезу інтересів суверенної держави, громадянського суспільства, громадян і їхніх груп різної етнічної ідентичності. Відтак ухвалюється Концепція (Стратегія) державної етнонаціональної політики, щільно пов'язана з Концепціями (Стратегіями) структурних реформ в усіх сферах життєдіяльності населення. Започатковуються й ефективно реалізуються реформи політичної та судової систем, державного управління і місцевого самоврядування, правових, економічних і фінансових відносин, інформаційної та культурно-освітньої сфер. Запроваджуються єдині для всієї країни стандарти надання соціальних послуг населенню. Молоде покоління, сформоване в роки незалежності, розширює соціальну базу громадянського українського патріотизму. Спільна позиція переважної більшості оновленого правлячого класу і його регіональних сегментів щодо національних геополітичних і зовнішньополітичних пріоритетів уможливорює їх досягнення з урахуванням стратегічного значення України в геополітиці Європейського Союзу, Росії, США та інших центрів сили багатопольярного світу, що формується. Українська держава оптимізує міграційну динаміку. Ефективна політика інтеграції в традиційний український соціум новітніх національних меншин, що формуватимуться у країні, дозволить мінімізувати загрози їхньої геттоїзації та криміналізації, сприятиме адаптації іммігрантів до нового для них середовища. Це середовище зазнаватиме змін, але не втрачатиме самобутності. Завдяки цілісності та системній багатоаспектності державної етнонаціональної політики як частини загальної внутрішньої і зовнішньої політики Української держави міжетнічна взаємодія в суспільстві розвиватиметься на засадах толерантності і взаємозбагачення здобутками її учасників».

З огляду на особливості сучасної політичної динаміки, *небажаним, але цілком імовірним може стати інший сценарій суспільних змін*: «Боротьба всередині правлячого класу за владу і власність продовжується тими ж способами, як і досі. Реформи не відбуваються або не є ефективними. Україна виявляє неспроможність досягти критеріїв членства в Європейському Союзі. Не тільки політична, а й економічна інтеграція в європейський простір на правах його рівноправного суб'єкта гальмується. Великий український бізнес стає заручником російських «ресурсних» компаній або поглинається транснаціональними корпораціями. Україна втрачає перспективу швидкого інноваційного оновлення, в системі міжнародного розподілу праці остаточно закріплюється у статусі сировинної периферії і території екологічно шкідливого виробництва. Поглиблюється регіональна, етнополітична, міжетнічна, етноконфесійна розділеність українського соціуму. Загострюються соціальні проблеми. Задовільна реалізація культурних, соціальних та інших потреб етнічних груп унеможливується. Як наслідок, наростає напруга і виникають конфлікти між етнічними групами і державою та міжетнічні конфлікти. Посилюється трудова та інша еміграція – зокрема, в країни з населенням, етнічно і культурно спорідненим громадянам, які емігрують. Етнічну еміграцію стимулюють заохочувальні заходи з боку Польщі, Росії, Румунії, Словаччини, Угорщини, Чехії, країн Західної Європи. Україна стає «відстійником» для нелегальних мігрантів. Посилюються ксенофобські настрої і відповідна поведінка, особливо в молодіжному середовищі. Країна поступово втрачає ресурси геополітичної суб'єктності. Регульована децентралізація влади і розвиток місцевого самоврядування відповідно до європейських стандартів гальмуються. Як наслідок, посилюється політизація етнічності. Відбувається це одночасно з посиленням корупції на центральному та регіональному рівнях. Наростають автономістські настрої. Їх інспірують місцеві групи правлячого класу у власних корпоративних інтересах. Актуалізується ідея федералізації країни. Цю актуалізацію супроводжують прояви іредентизму, загрози територіальній цілісності держави. Останні частішають внаслідок політики деяких сусідніх держав, передовсім Росії. Її національні інтереси стають все більш імперськими. Вони передбачають включення якщо не всієї України, то її окремих територій до складу РФ або, щонайменше, посилення російського впливу на Українську державу й обмеження її суверенітету та євроінтеграційних перспектив. Способами такого обмеження можуть стати залучення України в якесь квазідержавне утворення під російським патронатом, збереження і навіть розширення після 2017 р. російської військової присутності в Україні під приводом захисту співвітчизників, зокрема в Севастополі та Криму. Загострюються етнополітичні, етноконфесійні та міжрегіональні протиріччя та конфлікти навколо питань геополітичного вибору і соборності України».

Найвірогідніше, матимуть місце складові обох імовірних версій суспільної динаміки. Ситуація тяжитиме до песимістичного сценарію у разі збереження нинішньої якості відносин усередині правлячого класу і між ним та загалом громадян. Сила тяжіння до оптимістичної альтернативи визначатиметься швидкістю і силою усвідомлення правлячим класом, що його головні корпоративні інтереси можуть бути реалізовані тільки в соборній суверенній конкурентоспроможній Українській державі і соціально стабільному суспільстві.

Джерела та література

1. Українське суспільство. 1992–2006 р. Соціологічний моніторинг / Національна академія наук України. Інститут соціології. – К., 2006.
2. Шульга М. Симптоми фрагментації суспільства (замість післямови) // Українське суспільство 1992–2007. Динаміка соціальних змін / За ред. В. Ворони, М. Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2007.
3. Котигоренко В. Мовний аспект державної етнополітики в Україні // Стратегічні пріоритети: науково-аналітичний щоквартальний збірник Національного інституту стратегічних досліджень. – К., 2007. – № 2 (3).

Котигоренко В. С. Этнический аспект политических отношений в Украине: факторы конфликтогенности

В статье рассматриваются деструктивные аспекты феномена этничности в политике. Демонстрируются их угрозы для социальной стабильности украинского общества и прогнозируются два основных сценария дальнейшего развития этнических отношений. Автор приходит к выводу, что минимизация деструктивного характера этнических отношений нуждается в ответственном политическом поведении правящего класса современной Украины.

Ключевые слова: этнополитические отношения, социальная стабильность, конфликтогенность, деструктивный характер

Kotygorenko V. S. Ethnical aspect of political relations in Ukraine: conflict-generating factors

The article dwells upon the destructive aspects of the phenomenon of ethnicity in politics. Their threats for social stability of Ukrainian society are demonstrated and two main plots of further development of ethnical relations are forecasted. The author comes to a conclusion that the minimization of destructive character of ethnical relations demands responsible political behaviour of the ruling class of modern Ukraine.

Key words: ethnopolitical relations, social stability, conflict-generating factors, destructive character

УДК 94:[329.3:297](477.5/6)

В. С. Микольченко

ІСЛАМСЬКИЙ РАДИКАЛЬНИЙ РУХ: МОЖЛИВІСТЬ РОЗВИТКУ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ

У статті розглянуті соціально-філософські основи виникнення ісламського радикального руху та можливість його поширення на півдні України. Аналізується поняття «тероризм». Вивчається ісламський фундаменталізм для подальшого подолання його негативних проявів.

Ключові слова: тероризм, ісламський фундаменталізм, глобалізація.

У статті зроблена спроба соціально-філософського та історичного осмислення ісламського фундаменталістського руху, що особливо активізувався в останні десятиліття. Авторське розуміння даної проблеми базується на переконанні, що відношення до терористів не може бути однозначне негативним або позитивним – це явище необхідно розглядати глибше та багатогранніше. Актуальною ця тема є і для України, бо етнічна ситуація півдня нашої держави не є стабільною та потребує серйозного розгляду.

Мета статті полягає в аналізі поняття тероризм та вивчення такого явища як ісламський фундаменталізм, можливих шляхів його розвитку на Півдні України.

Події останніх десятиліть зробили ісламський радикальний рух загальновідомим. Окрім регіону традиційного розповсюдження ісламу, країни якого є батьківщиною фундаменталізму і об'єктом його активної діяльності, направленої на повну ісламізацію мусульманського суспільства, вплив ісламських радикалістів відчують і інші регіони миру.

Тероризм (від латів. terror – жах, страх) – здійснення політичної боротьби через залякування, насильство; дестабілізація суспільства, державно-політичного ладу шляхом систематичного насильства, провокацій.

Герой для Ніцше – це «напівбог, напівзвір, напівлюдина з крилами ангела, зла демонічна істота» [1, с.175]. Платон говорив, що герой це та людина, яка прагне і робить спроби реалізувати мету свого життя на шляху «досягнення і збагнення» первоєдиного, від чого і залежить непримиренність сил добра і зла і необхідність її подолання, тобто вічна життєва драма людини трагічного героїзму. Герой, в розумінні християн, це людина, яка уміє повністю управляти своїми пристрастями, уміє відмовитися від матеріальних благ в ім'я духовних, людина справедлива і добродійна, наділена великим терпінням, здатна при необхідності мужнього винести знущання і муки, а якщо буде необхідно, то віддати своє життя за ідеали [2, с.143].

Не виправдовуючи терористичну діяльність ісламських радикалістів, спробуємо розглянути концепцію сучасного ісламського фундаменталізму менш однозначно, тому що агресивність ради агресивності і насильство ради насильства не є самоціллю жодній з ідеологій. Крім того, жодна ідеологічна концепція, у тому числі і фундаменталістська, не може розцінюватися як однозначно негативна. Вона обов'язково містить в собі і позитивні моменти. Фундаменталістів можна сприймати чи ні, але до їх думки необхідно прислухатися, щоб зрозуміти причину їх успіху і живучості руху, який, як свідчать події останніх років, набув світового поширення.

Сучасна радикалізація ісламу – не абсолютно нове явище в світовій історії. Впродовж його історії хвили фундаменталізму неодноразово піднімалися у вигляді різних рухів, релігійно-політичних течій (вахабізм, бабізм, бехаїзм і ін.). Але жодне з радикальних рухів у минулому не було таким могутнім і впливовим, яким є сучасне.

Виникнення сучасного радикального руху пов'язане з кризовими явищами в суспільному житті мусульманських країн. І чим глибше ці явища, тим могутніший цей рух, тим більше у нього прихильників.